

ÁGH ISTVÁN

A boldog titok

Tornai József 90. születésnapjára

A költő idei, *Ó, kettős ember* című verseskötetét olvasva, igazi népdalként ható verseket találtam, amelyek nem a formájukkal, még a tartalmukkal sem, hanem ismerős, mégis valami messziről közelítő, otthonos érzéssel gyönyörködtettek. Telefonon említettem is ezt a szerzőnek, de nem volt kellő, végiggondolt tudásom, tapasztalatom és nyelvem a mondanivalóm kifejtéséhez. Pedig ismertem a népköltészethez fűződő kapcsolatát, mégis úgy éreztem, meg kell fejtenem a költő viszonyát a népdalhoz, népköltészetéhez. *A népdal szelleme* című rövid versben kulcsot is találtam erre, amely szerint „a messzi ázsiai múltból az ősi szók / sugdosták egyre, mi a boldog titok.” Ezek szerint az idők mélyéről feltörő nyelv titkáról van szó.

Ám meg kellett keresnem, hova nyithatok be a vers kulcsának a segítségével, ha kérdésekre választ akarok kapni. Egy közeli oldalon megakadt a szemem a *Fülemüle* című versen, összehasonlíthattam Petőfi mottónak idézett négy sorával, s bár mind a két vers a népies műköltészet remeke, lényege szerint, szellemében ugyanaz, mint a népdal: megváltozhatatlan igazságon alapszik. Végleges formával és szavakkal jeleníti meg lelki tartalmait. Petőfi: „Hull a fának a levele, / mégis szól a fülemüle.” Tornai: „Fülemüle torka nyáron / nem marad sohase szótlán. / Agg lettem már, de ő ott van.” Egész életében a népdal szellemében szólal meg – még úgy is, hogy a népdal hőseként a népdal Tornaijának nevezi magát.

Keresni kezdtem népköltészeti vonatkozásait teljes életművében, mintha részleteiben ismerős, mégis meglepetéseket tartogató erdő rengetegén vágtam volna át. És nem találtam meg könnyen egy-egy konkrét darabot, de éreztem, hogy valahol minden verset átítatott ez a szellem. Mert a mindenséget akarja versbe fogni, s a dal, főleg a népdal viszont esszenciája, redukciója a teljességnek – mint a gyümölcsnek a szesz, a szénnek a gyémánt. Természete ellen való lenne a magára erőltetett aszkétikus tömörség. Indulása idején mesterének a különös modernségű Szabó Lőrincet választotta. Ars poeticájuk rokonsága vezette közelébe, pedig a nyugatos költő egyetlen sort sem írt le a magyaros versformában, ám a kíváncsiságuk éh-

sege rendkívüli volt, s Tornai Józsefnek még kilencven évesen sem lankad érdeklődése a világ dolgai iránt.

Akkoriban ez a minden után érdeklődő, és annyi mindent befogadó fiatalember annyifelé nyílt meg, amennyi szellemi irány csak lehetséges volt számára. Miközben a népdalra nem kellett rátalálnia, mert százszámra is tudta: „Minden székfűs hajnalon / népdal szól fejemben, / nem éneklek, dúdoló, csak szellemem búvölöm” – írja. Csak tudatosítania kellett költészetében – éppen a múlt század hatvanas éveinek második felében, a bartóki tiszta forrás, nem a formális, hanem az újraélt népiség bő hozama idején. S amikor a világ művészete, a költészet is a tiszta forrásokhoz fordult, a kíváncsi és mindenre vágó Tornai József magába élte, fordította a primitívnek mondott kultúrákat, költészeteket, tanult mindenből, amiből lehetett; úgy volt modern, hogy találkozott benne a hagyomány és a jelen a beatköltésztől visszafelé Baudelaire-ig. Nem lehet eléggé megköszönni neki *A rossz virágainak* újrafordítását.

Szabó Lőrinc után csak két költőt ismerek, őt és Juhász Ferencet, aki ennyire mohón próbálta volna magáévá tenni a világot, a művészetet, a filozófiát, a modern természettudományokat, mintha a közös Márvány utcai középiskola, ahol a hasonlóan kíváncsi Csernus Tibor festőművész is járt, szelleme lenne az oka. Születésnapján magát köszöntve írja: „Hetven felé jársz... / készíts el magadnak legújabb italod... / keverd a buddhista csengettyűk / és dalok közé a kereszténység gyenge hamvát, / adj hozzá jócskán a brahmanista füstölőkől, / ne felejtse el Zarathusztra fekete-fehér borsát, / és dobj bele egy-két levelet arról / a csipkebokorról, melynek lángnyelvei / azt felelték Mózesnek: 'Vagyok, aki vagyok?'” Mégis: ha rangsorolni kellene érdeklődését ebben a bő változatoságban, akkor a magyar mitológia és érzelmvilág, a magyar lélek formáinak művészi kifejezése állna az első helyen. Őt is megragadja 1968-ban a különös, magyarázatra szoruló töredék, mint ahogy 1973-ban Nagy Lászlót. „Pusztá malomban cserfagerenda, / rajta sétikál bagoly-asszonyka”, mint a magyar lélek metaforába rejtett titka foglalkoztatta mindkettőjüket. Itt a bagoly-asszony a halálmadár, Nagy Lászlónál pedig a titokzatosan sötét szerelmi ösztön éjjeli madaraként jelenik meg.

Négykötetes összes verseiben ott rejtőzködik a népdal, sugárzik és előtűnik akkor, amikor már csak az egyetlen utolsó szó lehet – nem a magyarázat, nem

az érvelés, hanem a kétségbevonhatatlan, megdöntetlen állítás sarokköve. Elvonatkoztatás! Ahogy „Hó ömlik, fekszem az ágyban, / halálommal egy szobában.” Köteteit mottóval indítja, s népdalrészlettel legtöbbször, így is összehasonlíthatjuk, mennyi azonosságot találunk bennük. Mert nem a formai hasonlóság, hanem a művek szelleme a döntő, a forma csak hozzájárul ahhoz, amit programként is kifejt, hogy népdal nélkül elveszik az ember. És „Jaj, csak a népdalokat / gyönyörű szeretni / segítetek sorsomat népdalba temetni... // gyöngyös szerelem-patak fodrában fürödni.” Úgy hiszem, a népdal nyelvi kife-

jeződése kelti azt az érzést, lelkiállapotot, amely mindig áthat dallamával, képi szimbólumaival, metaforáival olyan összetartozásban, ahogy a közös emberi érzék, ízlés, szépség, a végső tökéletesség állapotában élünk, ahogy a költő is közvetíti nekünk.

Mire jutottam végül, miután a műforma jellegével ismerkedtem, és próbáltam megfejteni? Mindenekelőtt a Tornai József dalaiban sűrített magyar szellem fontosságára. Hogy a pentaton – életerő. „Ez volt mindig a mienk, ez az, ami megmarad, / amíg újra emberré nőtt / csodaszarvasaink föl-fölzengik / az idő Örökéjében / visszhangzó parasztdalokat.”

Bőség (1984)